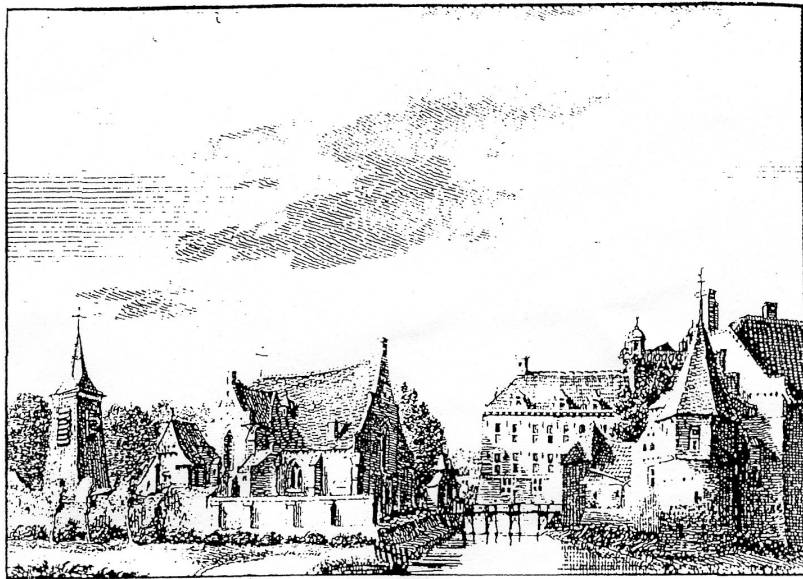

**GESCHIEDENIS
PROTESTANTSE KERK
's-HEERENBERG**

kerk en kasteel te 's-Heerenberg 1743

Gravure naar een tekening van Jan de Beyer

Colofon:

Uitgave: Protestantse Gemeente 's-Heerenberg-Zeddam

Samenstellers: M. van der Linde-Mosselman

W. Ormel

Layout: R. Zeebregts

Druk: J.F.J. Kox

Maart 2013

INHOUD

De Kerk	1
Klokken	3
Klokkentoren	4
Kraagstenen	9
Preekstoel	10
Kerkenraadsbanken	12
Bijzondere bankjes	12
Kerkbanken	12
Avondmaalstafel	13
Ramen	13
Beeld	14
Kroonluchters	14
Kist	14
Grafzerken en memoriestenen	14
Consistoriekamer	16
Houtsnijwerk	16
Orgel	17
Bronnen	19
Plattegrond Kerk	20

DE KERK

Terzijde van de oprijlaan naar de poort van het door de slotgracht omgeven Huis Bergh ligt de Protestantse kerk, omsloten door het kerkhof. Dit kerkgebouw op een T-vormige plattegrond is een restant van de voormalige parochiekerk, die gewijd was aan Sint Pancratius en Sint Georgius. De parochiekerk is op haar beurt weer een vergroting van de in 1259 door Adam, Heer van den Bergh, gestichte slotkapel op de buitenhof. In 1943 zijn tijdens werkzaamheden op het kerkhof grote delen van de funderingen van het driedubbele hallenkoor en sacristie blootgelegd. Vanwege waardevolle bestaande graven en geboomte konden de funderingen niet volledig worden blootgelegd. De meeste funderingen zijn in baksteen

uitgevoerd, terwijl een gedeelte van het (middelste) hoofdkoor in tufsteen is uitgevoerd. De opgravingen bevestigden hetgeen uit een aantal prenten bekend was. De middeleeuwse parochiekerk had op haar hoogtepunt de vorm van een (Latijns) kruis met een driedubbel koor, een dwarsbeuk en een korte westbeuk, die voorzien was van zijbeuken. De huidige kerkruimte bevindt zich in de dwarsbeuk, terwijl de westbeuk in gebruik is als kosterwoning.

De eerste gebouwde kapel, die in 1259 wordt vermeld, bevindt zich waarschijnlijk onder de huidige westbeuk en middengedeelte van de dwarsbeuk. De kapel is mogelijk vanaf de bouw al direct met een brug vanuit de voorburch bereikbaar. Dit éénbeukige gebouw was ingedeeld in een schip met een (recht gesloten) koor. In het schip moet een crypte aanwezig geweest zijn, die waarschijnlijk graven zal hebben bevat van de vroegere heren Van den Bergh.

Niets daarvan is meer aanwezig. Van deze crypte zijn nooit sporen gevonden. Alleen een enkele aanwijzing op een 18de-eeuwse prent geeft de mogelijke plaats van deze crypte onder de huidige kosterwoning weer. Mogelijk is de huidige kelder een restant van deze crypte.

De eerste vergroting van de kapel is een verruiming van het koor met een 3-zijdige sluiting. Deze koorluiting is de eerst aangetroffen fundering tegen de buitenmuur van de kerk.

In 1399 werd de kapel flink uitgebreid onder Frederik I Van den Bergh en tot parochiekerk verheven. Daarna vindt een tweede vergroting van het koor plaats, waarbij de 3-zijdige sluiting verder naar de jonge stad 's-Heerenberg verplaatst wordt. De vergroting van dit koor bedraagt ongeveer 9,0 x 6,9 meter, inwendig gemeten. De fundering van deze uitbreiding is geheel van tufsteen gemaakt. Binnen deze fundering werd een "crypte" blootgelegd, groot inwendig 3,4 x 4,2 meter. Deze ruimte is de crypte, waarvan in 1447 melding wordt gemaakt en waarin zich twee altaren bevinden. In de noordwand van deze crypte is een horizontale nis aangetroffen, die op een bijzetting zou kunnen duiden. Het éénbeukige schip wordt verbreed tot een 3-beukig pseudo-basicaal schip met zijbeuken en een dwarsbeuk. Deze kerk was grotendeels in steen overwelfd. De kraagstenen en de aanzetten van de gewelven zijn in de huidige kerkruimte nog zichtbaar.

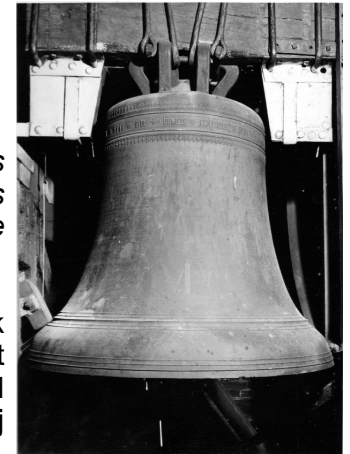
Rond 1450 werd de kerk vergroot met twee zijkoren, die het reeds bestaande koor flankeren. Ook de zijkoren waren in steen overwelfd. Waarschijnlijk dateert de sacristie, waarvan de omtrekken tijdens de opgravingen in 1943 werden teruggevonden, uit deze tijd. Deze ruimte is tegen de noordelijke muur van de bestaande dwarsbeuk en het nieuwe noordelijke zijkoor gebouwd. Deze andermaal vergrote kerk werd in 1450 gewijd door bisschop Rudolf van Utrecht. In de opzet met drie koren is er ruim plaats voor 24 koorzetels voor de (24) kanunniken. Waarschijnlijk is een dergelijk college (kapittel) nooit aan de kerk verbonden geweest, ondanks pogingen daartoe.

De kerk was in het bezit van 8 altaren, waarvan het hoofdaltaar was gewijd aan de H.H. Pancratius en Georgius. In het zuidelijke zijkoor stond een altaar gewijd aan Maria. Daarnaast waren er altaren gewijd aan de patroonheiligen van de gilden. Voorts waren er vicarieën die hun altaren wijdden aan een aantal heiligen.

Klokken

In 1496 kwam de Kampense klokkengieter Geert van Wou naar 's-Heerenberg om drie nieuwe klokken te gieten, die in een nieuw op te richten vrijstaande houten klokkentoren kwamen te hangen. Deze drie klokken strooien nog steeds hun klanken over 's-Heerenberg uit, maar nu vanuit de toren van de R.K. kerk St. Pancratius, die in 1897 is ingewijd.

1. Mariaklok: doorsnede 142 cm, toonhoogte cis
opschrift: + *sancta maria dum dederò sonitum fugiat
procul omne malignum gerhardus de wou me
fecit anni dni m cccc xcvi*
vertaling: Heilige Maria, zolang ik geluid zal geven, zal het boze ver weg vluchten Gerhardus van Wou maakte mij in het jaar des Heren 1496.
2. Pancrasklok: doorsnede 125 cm, toonhoogte dis
opschrift: + *sanctus pancratius defunctos plango vivos
voco fulgura frango gerhardus de wou me
fecit anni dni m cccc xcvi*
vertaling: Heilige Pancratius, om de doden rouw ik, de levenden roep ik, de bliksem breek ik Gerhardus van Wou maakte mij in het jaar des Heren 1496.
3. Anthoniusklok:
doorsnede 115 cm, toonhoogte f
opschrift: + *sanctus anthonius
protero demonii vires tonitrus
maligni gerhardus de wou me
fecit anni dni m cccc xcvi*
vertaling: Heilige Anthonius, ik verpletter als de donder van het kwade de machten van de duivel Gerhardus van Wou maakte mij in het jaar des Heren 1496.

Klokkentoren

Voor de klokkentoren zijn acht eiken in de bossen bij Varsseveld gekapt. Timmerlieden uit Terborg vervaardigden de toren. Als voorbeeld nam men het “klockhuys” in de Munsterkerk (=Martini-kerk) te Emmerich. Voordien hadden de kerkmeesters tevergeefs getracht in Doesburg een dergelijke “berchvrede” te betrekken.

Van de klokkentoren is het bovendee van de stoel nog geheel aanwezig in de kap van de huidige westbeuk van het kerkgebouw. Uit bouwhistorisch onderzoek, dat in 2000 is uitgevoerd, blijkt dat ook diverse balken van de klokkentoren in de kapconstructie van de kerk verwerkt zijn. De

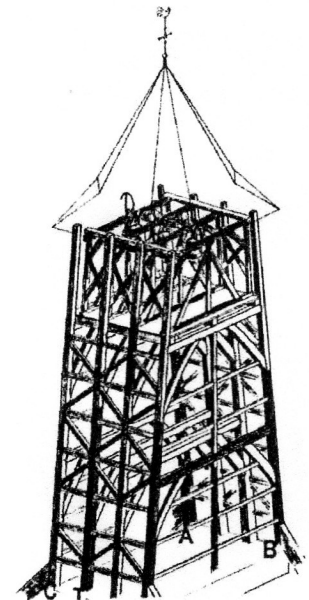
fundering waarop de klokkentoren gestaan heeft, bevindt zich op het noordoostelijke uiteinde van het kerkhof. Deze fundering behoorde mogelijk bij één van de vierkante muurtorens van de eerste stadsomwalling.

De parochiekerk bezat nog een vierde klok, die in een apart klokkentorentje gehangen is midden boven de kerk op steunpilaren achter het H. Kruisaltaar.

In 1568 en de daarop volgende jaren, tijdens de 80-jarige oorlog, werd de stad met parochiekerk, mede ten gevolge van oorlogshandelingen, sterk beschadigd. De troepen van Willem II van den Bergh, die getrouwd was met Maria van Nassau, stonden tegenover de troepen van zijn zwager Willem van Oranje. Met de beschadigde kerk is waarschijnlijk ook de crypte met de graven van het geslacht Van den Bergh verloren gegaan. In dezelfde jaren van het begin van deze godsdienstoorlog is ook de houten brug vanuit de voorburcht verdwenen.

Nadat de kerk door de aanhangers van de nije leer was overgenomen, werd de kerk grotendeels hersteld. Het herstel omvat alleen de westbeuk met zijbeuken en de dwarsbeuk met de sacristie. De sacristie krijgt de functie van schoolhuis / annex kosterswoning. De gewelven zijn nooit opnieuw aangebracht. De fraaie middeleeuwse kraagstenen bleven behouden. Waarschijnlijk was een nieuwe overwelfing wel gepland vanwege het feit dat op de zelfde hoogte als de bestaande kraagstenen nieuwe 17de- eeuwse schelpvormige consoles zijn aangebracht. Uiteindelijk krijgt de kerk een gewelfd gestuukt plafond tussen de trekbalen van de kapgebinten. Een gedenksteen uit 1612 tegen de zuidoostelijke vieringpijler in de kerk vermeldt, hoe door de kerkmeesters Ghyesbert Woellters en Herman van Westhaven “den irsten steen gelecht werd tot wederopbouwongh dezer kerckgen”. De muren van het hoofdkoor met zijkoren blijven nog een tijdlang als ruïne bij de kerk staan. De restanten van deze koorpartij zijn waarschijnlijk pas in de 18^e eeuw gesloopt tot onder het maaiveld. De klok in het torentje midden boven de kerk is waarschijnlijk al rond 1617 in de klokkentoren gehangen op een plek onder de klokkenstoel.

De 18de-eeuwse prenten laten de huidige vorm van het kerkgebouw zien, waartegen de zijbeuken en het schoolhuis zijn aangebracht. Op deze prenten is de houten klokkentoren ook te zien. Tijdens de Franse tijd verandert de kerk van eigenaar. Het gebouw wordt in 1810 door Napoleon aan de katholieke parochie teruggegeven. Lang duurt dit niet, want al in 1815 krijgen de protestanten hun kerk terug, waarbij een aantal eigendommen en zaken met de rooms-katholieke parochie moet worden gedeeld. De al genoemde klokken en het onderwijs zijn twee van de in totaal 10 gezamenlijke eigendommen en zaken. Daarmee begint ook het getouwtrek om

geld voor het onderhoud van die eigendommen en zaken. De klokkentoren is bouwvallig en dient hersteld te worden, maar ook het schoolhuis heeft een grote opknappbeurt nodig. In 1839 worden de eigendommen en zaken verdeeld onder de protestantse gemeente en de rooms-katholieke parochie. De protestantse gemeente verkoopt haar aandeel in de klokken tegen betaling van f. 6000,- om het aandeel in het schoolhuis te kunnen kopen.

De klokkentoren is dan reeds afgebroken en de klokkenstoel met de klokken verhuist naar de zolder boven de westbeuk. De klokken verhuizen in 1897 opnieuw, nu naar de toren van de nieuwe parochiekerk, die gewijd is aan St. Pancratius, waar zij tot op heden hun klanken over de stad uitstrooien.

De rooms-katholieke parochie heeft na de Franse tijd de mogelijkheid een eigen kerkgebouw te stichten. Dit gebouw heeft gestaan tussen het huidige gemeentehuis en het verzorgingscentrum Gertrudis. Dit kerkgebouw verdween na de bouw van de nieuwe Pancratiuskerk in 1895-1897.

In 1841 wordt de westbeuk van de kerk ingericht als schoolhuis annex kosterswoning ten koste van de kerkruimte. Het schoolhuis verkeert kennelijk ook in een zodanige conditie, dat herstel niet mogelijk is en dat afbraak dus de oplossing is. De zijbeuken van de westbeuk worden dan waarschijnlijk afgebroken. Tegen de noordzijde van de overblijvende kerkruimte wordt een vergaderruimte gebouwd en het gehele complex gepleisterd met een patroon van schijnvoegen, waardoor de indruk van natuursteenblokken ontstaat.

In 1912 verkeerde het kerkgebouw opnieuw in een minder gunstige toestand. Dr. J.H. van Heek, die in 1912 het kasteel met landerijen had gekocht en het liet restaureren, besloot iets voor het herstel van de kerk te doen. Hij vroeg architect M. Meyerink uit Zwolle om een restauratieplan te maken. De daar op volgende restauratie, die in de jaren 1924-1926 plaats vond, komt de huidige verschijningsvorm van het kerkgebouw tot stand. Het buitenmuurwerk werd ontleisterd en hersteld, waarbij de oude littekens, die aanwijzingen omtrent de vroegere toestand konden geven, zorgvuldig werden gespaard. Dichtgemetselde vensters worden geopend en nieuwe vensters worden aan-gebracht.

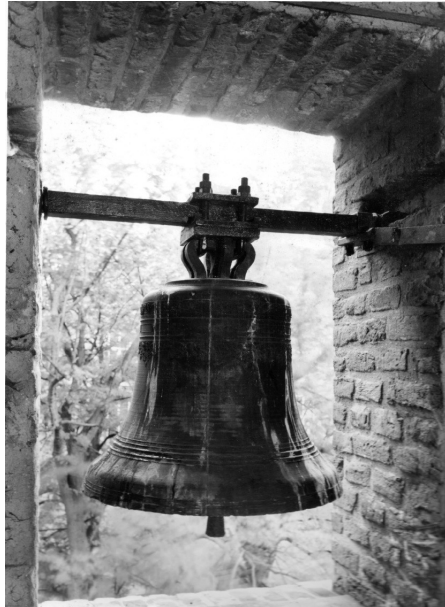
De vergaderruimte wordt afgebroken en vervangen door de huidige vergaderruimte met portaal direct tegen de noordzijde van de westbeuk en mogelijk op de funderingen van de gesloopte noordelijke zijbeuk. Binnen de funderingen van de nieuwe consistoriekamer werd een grafkelder blootgelegd. Een zeer grote steen met de familiewapens van De Greve en Gruter bedekt deze grafkelder. Tussen de kosterswoning en de kerkruimte wordt een orgelzolder ingebracht, waarop het orgel geplaatst wordt achter een stenen borstwering. Het liturgisch centrum krijgt een verhoogde vloer waarin centraal drie afdekplaten van graven geplaatst worden. Andere afdekplaten krijgen, verticaal opgesteld, een plaats tegen een van de muurvlakken in de kerkruimte of tegen de buitenmuur van het kerkgebouw.

Op kerstavond 1926 werd de kerk opnieuw in gebruik genomen. Een gedenksteen, aangebracht in de oostgevel, aangeboden door de Hervormde Gemeente en geplaatst door Christine Friedrike Louise van Heek, herinnert hier nog aan.

Van de oorspronkelijke laatgotische parochiekerk rest alleen nog het huidige kerkgebouw met een T-vormige plattegrond. Het met de voorgevel naar de oprijlaan gekeerde rechterdeel was de oorspronkelijke dwarsbeuk van die parochiekerk en doet nu dienst als kerkruimte. Deze dwarsbeuk dateert vermoedelijk uit 1399 en wordt overdekt door een gestuukt-gewelfd plafond. Het korte éénbeukige schip zonder zijbeuken doet nu in hoofdzaak dienst als kosterswoning en ligt links naast de kerkruimte.

De kosterswoning is verder ingedeeld in twee verdiepingen met een zolder en bezit een kleine kelder. De opgegraven funderingen van de verdwenen koorpartij zijn opgetrokken tot aan het maaiveld van het huidige kerkhof.

In het bovenste deel van de gevel boven de ingang van de Hervormde kerk is een klok uit 1644 aangebracht, die gemaakt is door de gebr. Hemony.

De klok, met een gewicht van 121 kg, is afkomstig uit de Wijnhuis-toren te Zutphen en in 1949 geschonken door J.H. van Heek.

Kraagstenen

Het kerkgebouw bezit nog zeven kraagstenen, die behoren bij de laat-middeleeuwse parochiekerk. Zes van deze kraagstenen zijn in de huidige kerkruimte tegen de buitenmuren zichtbaar. De kerkruimte is in drie vakken te verdelen: een noordelijk vak, een zuidelijk vak en een middenvak. De zes kraagstenen zijn per vak te benoemen.

Aan weerszijden van de preekstoel in de buitenhoeken van het noordelijke vak bevinden zich twee kraagstenen, die voorzien zijn van een ronde vorm. In de vorm is een gezicht aangebracht, waarop duivelse trekken te herkennen zijn. Aan de andere kant in het zuidelijke vak zijn in de buitenhoeken boven de tribune ook twee kraagstenen aanwezig, waarop koppen van dierfiguren zijn uitgehakt. In het middenvak tegenover het orgel zijn twee kraagstenen herkenbaar met opengesperde

mond of bek. De zevende kraagsteen bevindt zich in het portaal met de trap naar de zolder boven de kosterswoning. Deze kraagsteen beeldt een vrouwengezicht met een middeleeuws hoofddekse uit.

De uitbeelding en plaats van de kraagstenen is volgens een vooropgezet plan uitgevoerd. De middeleeuwse kerk is een vertellende kerk, vooral in beelden. Veel mensen konden immers niet lezen en schrijven. De kraagstenen

zijn in deze kerk een onderdeel van die vertellende kerk. Beginnend in het middenvak: dit middenvak is het kruispunt van westbeuk en hoofdkoor met de dwarsbeuk.

Dit vierkante vak, ook wel viering genoemd, heeft vier steunpunten. De ene kraagsteen beeldt een mens uit, terwijl de ander een leeuw uitbeeldt. Het feit, dat de figuren een opengesperde mond of bek hebben, is een aanwijzing dat hier twee van de vier evangelisten zijn afgebeeld. Dan staat het mensengezicht voor Mattheus en de leeuw

voor Marcus. De verhalen van de vier evangelisten (en dus de viering) vormen de kern van het christelijke geloof. Vanuit dit centrum worden tegenstellingen gevormd. Noord ten opzichte van zuid staat voor hel ten opzichte van paradijs. De duivelskoppen geven vorm aan de hel terwijl de dierfiguren aan de overkant het paradijs uitbeelden. Oost ten opzichte van west staat voor religieus ten opzichte van werelds. Van die tegenstelling is alleen het wereldlijke vrouwengezicht overgebleven. Op de kraagstenen in het koor zullen heiligenfiguren afgebeeld zijn.

Consoles

De half bolvormige consoles met schelpmotief zijn aangebracht bij het herstel van de kerk in 1610-1612 en oorspronkelijk bedoeld om een nieuwe overwelfing aan te brengen. De overwelfing is nooit uitgevoerd.

Preekstoel

De eikenhouten preekstoel uit 1699 is geplaatst tegen de noordelijke wand van het liturgisch centrum. De preekstoel heeft een zeskantig basement waarop een zeskantige stam, eindigend in een gewelfde onderkuip.

De zeskantige kuip is voorzien van eenvoudige panelen met rondbogige beëindiging.

De rondbogen zijn afgezet met eenvoudige bloemenkrans.

Op de hoeken zijn getorste Korinthische zuilen geplaatst, die de engelenkopjes ondersteunen. Het rechthoekige rugenschot is voorzien van een baretknop met vleugelstukken rocaillewerk.

Het zeshoekig klankbord is voorzien van een geprofileerde rand met verdiepte hemel. In het midden van de onderzijde is een tonda met decoratie

aangebracht. Deze witgeschilderde preekstoel is rond 1820 aangekocht voor het bedrag van f. 89,- uit een kerk in Emmerich, die werd gesloten.

Kerkenraadsbanken

Ter weerszijden van de preekstoel is een witgeschilderde kerkenraadsbank met luifel geplaatst. Deze tegen de oost- en westwand van het liturgisch centrum geplaatste banken dateren, evenals de banken uit het schip van de kerk, uit het begin van de 19de-eeuw. De doorgang vanuit de in 1926 gebouwde nieuwe consistoriekamer deelt de westelijke bank in twee gedeelten. De preekstoel en de banken zijn van eikenhout. Later zijn ze beschilderd.

Twee bijzondere bankjes

Aansluitend aan beide kerkenraadsbanken bevindt zich een bankje, waarschijnlijk voor de voorzanger of de voorlezer. Koster Hofstraat is de laatste koster die van deze bankjes gebruik heeft gemaakt. Het kosterschap was veelal een gecombineerde functie met die van voorlezer/ voorzanger. Een koster kon naast deze functies ook nog als schoolmeester dienst doen.

Kerkbanken

Van de kerkbanken zijn twee verschillende typen te onderscheiden. De achterste twee rijen banken zijn recht en vormen samen met de achterwand en de voor deze wand geplaatste kolommen één geheel en dateren waarschijnlijk uit het begin van de 19de-eeuw. Deze banken zijn aan de gangzijde af te sluiten met een gepaneeld deurtje.

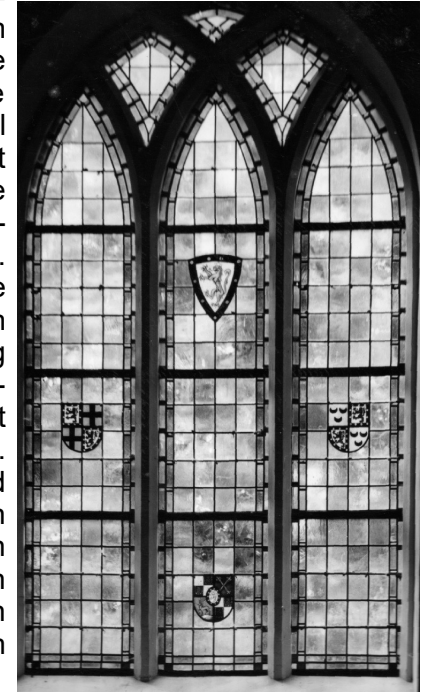
De overige banken zijn cirkelvormig gebogen met de preekstoel als middelpunt. Deze rijen banken vormen samen met de inrichting van het liturgisch centrum een voorbeeld van een typische inrichting van een 19de-eeuwse preekkerk. Dit type inrichting van banken rondom de preekstoel was in deze periode zeer populair, getuige de vele voorbeelden die in de nabije omgeving bekend waren. De banken hebben aan de gangzijde een eenvoudige armleuning. De banken zijn meer ergonomisch gevormd dan de eerste type banken. De houten vloer onder de banken loopt van voor naar achteren op als in een theater. Deze banken zijn waarschijnlijk aangebracht nadat de westbeuk aan de kerkruimte onttrokken en als schoolhuis is ingericht.

Avondmaalstafel

Eikenhouten tafel uit de 17^e eeuw met daarop een Statenbijbel uit 1748. Op de titelpagina tekeningen van J. de Wit en een gravure van J. Punt. In 1991 is de Bijbel gerestaureerd.

Ramen

Bij de restauratie van 1925-1926 zijn de glas-in-loodramen aangebracht. Het driedelige spijt sboograam aan de noordzijde boven de preekstoel bevat 4 wapenschilden. Het gaat om wapens van de geslachten die achtereenvolgens op Huis Bergh zetelden. Als eerste het geslacht van de Heren Van den Bergh (midden boven op een driehoekig schild). Links een gecombineerd wapen van het geslacht Van den Bergh en Bylandt. Rechts een gecombineerd wapen van het geslacht Van den Bergh en van der Leck. In 1712 stierf het geslacht Van den Bergh uit. De bezittingen gingen over aan Frans Wilhelm van Hohenzollern-Sigmaringen.

De Hohenzollern voerden de titel Graaf Van den Bergh met het Berghse wapen op een gevierendeeld wapen (midden onder). De graven Van den Bergh hadden het recht op muntslag, hetgeen tot uitdrukking werd gebracht door de rondjes op de gevoerde wapenbeelden. Het gebrandschilderde raam in de consistoriekamer bevat de tekst "OP DEN BERG DES HEEREN ZAL HET VERZIEN WERDEN". (Genesis 22:14). Het was het kerkzegel van de Protestantse Gemeente 's-Heerenberg.

Beeld

Beeldje Zuid-Duits, uit de 17^e eeuw. Algemeen wordt aangenomen dat het beeldje Job voorstelt die zit te treuren over de ellende die hem is overkomen. Job wordt beschouwd als een voorafbeelding van de lijdende Christus, een andere mogelijkheid is, dat het beeldje Christus voorstelt, gezeten op een steen of rots.

Kroonluchters

In 1993 worden in de kerk kroonluchters aangebracht.

Bij legaat geschonken door mej. R.G. Bloemendaal.

Kist

Een eikenhouten kist met ijzeren beslag uit de 18^e

Centraal in het midden op de voorzijde in reliëf een rad omgeven door een gekartelde cirkel.

Grafzerken en memoriestenen

De meeste grafzerken die zich in en rondom de kerk bevinden, zijn nog in redelijke staat. Geen van de daarop voorkomende wapens zijn weggehakt. Bij de restauratie van 1925-1926 zijn de zerken herplaatst. De enige die nog op de oorspronkelijke plaats ligt is die boven de grafkelder in de consistoriekamer.

Centraal in het liturgisch centrum liggen drie aaneengesloten zerken naast elkaar in de vloer. Links ligt de zerk met de wapens van Jan van der Borch (1700). De hoekwapens van deze zerk zijn afgesleten, 1 zerk verticaal naast de preekstoel. De zerk in het midden (1578) is van Agnes van de Hatert, secretaresse van Gravin Maria Van den Bergh – van Nassau. De rechter zerk is bijna geheel afgesleten en daardoor onleesbaar. De datering is onbekend. Naast de preekstoel is een zerk uit 1515 tegen de muur geplaatst, waarop een cirkelvormig element met vierpas te zien is.

Het randschrift rondom de cirkel is gedeeltelijk leesbaar “QUOD REDEMPTOR ME VIVIT ET..” (want ik weet dat mijn Verlosser leeft). In de vierpas is vaag de omtrek van een (mis)kelk zichtbaar, waardoor het vermoeden bestaat dat deze aan een geestelijke heeft toebehoord. Langs de randen is een lint (banderol) met een tekst in gotisch schrift zichtbaar. De tekst is gedeeltelijk leesbaar en luidt: “In ’t jaer MCCCCC ende XV op sunte Catherinen avont...”. Het betreft de sterfdatum van deze persoon, waarschijnlijk een lid van de familie van Groenen, een oude Berghse familie. Het wapenschild waarop vijf broden (penningen) te zien zijn, is op de zerk afgebeeld.

Tegen de muur van het voorportaal een gotische zerk uit 1558 van het uitgestorven geslacht Van Arnhem. Ook tegen de muur een zerk van Hildegond, de dochter van Everhardt van Mervelt, de lijfarts van de Graaf van den Bergh. Een andere zerk tegen de muur is van Johan Masschop en zijn vrouw Antonia Bedbur of Bebber. Masschop was burgemeester van Emmerik.

Op de grond de zerk uit 1625 van de weduwe van Jan van der Borch, Johanna Elents.

De zerk boven de grafkelder in de consistoriekamer is van het geslacht De Greve en Gruter uit omstreeks 1500.

Buiten de kerk tegen de zuidelijke muur een zerk uit 1622 van Henrick van Groenen (1544 – 1622), burgemeester van 's-Heerenberg. Tegen de buitenmuur van het voorportaal vinden we 2 zerken van het echtpaar Sminck – van der Hart. Sminck was ontvanger van de convoyen en licenten.

Tegen de buitenmuur van het molenaarshuis een zerk met de wapens van de familie Modunck en Venhoeven, gerichtsmann van het graafschap Bergh. Datering tussen 1661 en 1694. De steen is jarenlang gebruikt als stoepsteen voor een winkel en veel van het beschreven deel is daardoor uitgewist.

De memoriesteen in de westelijke muur onder het orgel uit 1809 en 1811 herinneren aan Pierre Jean Bernard de Stuers en zijn dochter Jonkvrouw Antoinette Maria Caroline de Stuers. Ridder de Stuers was Raad Fiscaal Momboir en Wapenheraut van de soevereine Raad van Oostenrijks Gelderland.

De memoriesteen uit 1612 vermeldt hoe door de kerkmeesters Ghyesbert Woellters en Herman van Westhaven “den irsten steen werd gelegd tot wederopbouwongh dezses kerckgen”.

In 1926 werd door Christine Friedrike Louise van Heek een memoriesteen geplaatst ter herinnering aan de restauratie door Dr. J.H. van Heek in de jaren 1925 – 1926.

De memoriesteen werd aangeboden door de Hervormde Gemeente. De memoriesteen van Henrick Rhode en Jost Rhode, overleden in 1687 en 1679, herinnert aan de legaten van f. 500,- en f. 700,- aan de armen.

Consistoriekamer

Bij de restauratie in 1925 – 1926 werd de gehele consistoriekamer vernieuwd. In de consistoriekamer werd een grafkelder blootgelegd. Een zeer grote steen (3,26 x 1,72 meter) bedekte de grafruimte.

Het predikantenbord uit 1924, gemaakt door W. Hofstraat en J. Onck, vermeldt vanaf 1585 tot heden de predikanten van de Protestantse Gemeente 's-Heerenberg.

Jonkvrouw A.J.J. Brantsen (1875 – 1951) schonk de Hervormde Gemeente de in de consistoriekamer aanwezige voorwerpen:

De staartklok (19^e eeuw), de kruik (Vlaams 18^e eeuw), de eikenhouten kussenkast (Drents type uit de 18^e eeuw).

De ijzeren geldkist dateert uit 1700 en de gietijzeren vijzel uit 1400.

Houtsnijwerk

Naast het genoemde beeldje van Job vinden we een aantal die rond 1980 vervaardigd zijn door de heer Cesar Gramsma.

1. De vier evangelisten, bringers van de blijde boodschap. Gemaakt uit een holle boomstam.
2. De zegening door Simeon in de tempel, Lucas 2: 34 en de zegening en de doop door Johannes in de Jordaan, Lucas 3: 22 - 22.
3. De Emmaüsgangers. Naar een kopie van een beeldje dat zich in Huis Bergh bevindt.
4. De Goede Herder.
5. De fluitspeler

Orgel

In 1742 werd in deze kerk een orgel in gebruik genomen, gemaakt door Thomas Weidtmann, Meester Orgelmaker te Ratingen in Duitsland. Meer dan een eeuw is het orgel in gebruik geweest. Orgelmaker H. Haffmans uit Doetinchem had het orgel in onderhoud. In 1860 werd vastgesteld dat het orgel zich “in een toestand bevindt van onherstelbaarheid”. Kerkvoogdij en gemeenteleden besluiten volgens de notulen van 26 april 1860 ...”dat met éénparige stemmen wordt besloten tot daarstelling van een nieuw orgel...”.

De opdracht tot het bouwen van een nieuw orgel wordt gegeven aan de eerder genoemde H. Haffmans uit Doetinchem. Bij het bouwen van dit orgel heeft Haffmans gebruik gemaakt van onderdelen van het oorspronkelijke Weidtmann-orgel. Dit geldt voor zowel het pijpwerk van het orgel als voor de orgelkast met ornamenten. Het centrale deel van het orgel blijkt in eikenhout te zijn

uitgevoerd, terwijl de grote zijtorens in naaldhout zijn uitgevoerd. Om de zijtorens te kunnen bedienen en van wind te voorzien, moest het oorspronkelijke orgel worden verhoogd. De inwijding had plaats op 22 september 1861. Het orgel werd geplaatst op de galerij boven de ingang van de kerk.

Bij de restauratie van de kerk in 1925 – 1926 werd het orgel afgebroken en op de huidige plaats (westzijde) weer opgesteld. In 1957 werd na advies van de heer Legène, het orgel hersteld en verbeterd door orgelmaker D.A. Flentrop uit Zaandam. In 1993 werd het orgel opnieuw hersteld door orgelmaker Flentrop. De werkzaamheden werden begeleid door de heer R.W. van Straten, organist en adviseur van de Orgelcommissie der Protestantse kerk. In hetzelfde jaar werd het orgel opgenomen in het register van beschermde monumenten bij de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Dispositie orgel

HOOFDWERK	(onderklavier)
Prestant 8	1861
Roerfluit 8	ombouw van de oude Viola di Gamba
Groot Octaaf	nieuw van hout
Octaaf 4	bestaand
Fluit 4	idem
Quint 2 b	idem
Gemshoorn 2	nieuw 1957, op plaats van Bourbon 16
Mixtuur 1 a	
3-4-5-sterk	nieuw 1957, op de vrije sleep mensuren genomen uit Octaaf 4
POSITIEF	(bovenklavier)
Holpijp 8	deels opbouw van het metalen deel van de oude Bourbon 16, deels nieuw 1957, groot octaaf van hout
Prestant 4	ombouw van de Sallcionaal 8 op de plaats van FL travers 8
Fl. d'amour 4	bestaand
Octaaf 2	idem
Nasard 1 a	nieuw 1957 op de plaats van Sallcionaal 8

BRONNEN

Dr. J.H. van Heek: Schets der Wordings- en bouwgeschiedenis van het kasteel Huis Bergh

A.C. van Dalen e.a.: Bergh, Heren, Land en volk.

R.T. Muschaert: Grafzerken en memoriestenen in de Protestantse Kerk te 's-Heerenberg.

Stichting Kerkelijk Kunstbezit: Inventarisatierapport 1992

Wij danken u voor uw bezoek aan ons kerkje en hopen dat het een genoegen was. Graag wijzen wij u op de mogelijkheid gebruik te kunnen maken van het kerkgebouw voor concerten, huwelijksdiensten enz. U kunt daarvoor contact opnemen met:
Tel. 0314-662186, email: marielinde@hetnet.nl
Tel. 0314-663924, email: fjamheuvel@gmail.com
Meer informatie vindt u op onze website:
www.protestantsbergh.nl

Indien u mee wilt werken aan de instandhouding van dit kerkje, kunt u uw gift deponeren op de daarvoor bestemde schalen of door overmaking op:
NL62 INGB 0000 85 35 71 of NL22 RABO 03746.53.265
t.n.v. C.v.K. Protestantse Gemeente 's-Heerenberg-Zeddam
Postbus 87
7040 AB 's-Heerenberg

Bij voorbaat dank

plattegrond St. Pancras en Joriskerk, 's-Heerenberg

verklaring

- 1 = dwarsschip
- 2 = westbeuk
- 3 = consistoriekamer
- 4 = grafkelder
- 5 = koor (1259)
- 5a = hoofdkoor,
na uitbreiding (1447)
- 6 = zuider zijkoor (1447)
- 7 = noorder zijkoor (1447)
- 8 = schoolgebouw
- 9 = klokketoren

